

מעסיקים ועובדים / שו"ת לחזרה בספרות השו"ת / מיכאל סטבון*

א. מבא: איסור הלנת שכר

א. **מהו המקור לאיסור זה?** שני פסוקים בתורה: (1) "לא תלין פעולת שכר שכיר אתך עד בוקר" (ויקרא). (2) "ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" (דברים).

ב. **מה עומד מאחורי החובה לשלם את מלא השכר שהובטח?** מעבר לעניין הכספי, זו בעיקר פגיעה נפשית "ואליו הוא נושא את נפשו". האיחור בתשלום מבטא זלזול וחוסר הערכה למאמץ וההשקעה של העובד שלא מקבל תמורה לעבודתו.

ג. **מהו הגורם המביא אנשים לוותר על תנאי העבודה הבסיסיים ביותר?** בשל מצוקה כלכלית אנשים מוכנים לוותר על תנאי עבודה בסיסיים ביותר, כל זאת כדי להביא מעט כסף לפרנסתם ולפרנסת בני ביתם. כשיש אבטלה, וכשאין ביקוש גדול לעובדים, יש מעסיקים המנצלים מצב זה. מצד אחד - העובד הסכים לתנאי העבודה הנמוכים האלה, אך מצד שני - המעביד לא משלם את הסכום שהיה צריך העובד לקבל.

ד. **מהו "עובד קבלן"?** אדם העובד בחברת כח אדם¹ המספקת שירותים למעסיקים אחרים. העובד עצמו אינו מועסק בפועל בחברה בה הוא עובד. [ובהרחבה: 'קבלן כוח אדם' - הוא גוף שמעניק שירותי כוח אדם, פועלים, לגוף אחר. המעסיק הפורמאלי של 'עובד הקבלן' הוא קבלן כוח אדם, ואתו העובד מקיים יחסי עובד-מעביד. המעסיק בפועל שאצלו ולמענו נעשית העבודה, הוא שקובע את סדר יומו של העובד ואת המשימות שעליו לבצע. מעסיק זה אינו נצרך להתמודד עם ועד עובדים, פיטורים ועוד. אם עובד הקבלן יפסיק לעבוד, תספק לו חברת כוח האדם עובד אחר במקומו. ל'עובד הקבלן' אין קביעות, ושכרו נמוך מאוד. בדרך כלל תופעת עובדי הקבלן נפוצה מאוד בעבודות כמו: גינון, ניקיון, שמירה וכד'].

* ניסוח השאלות לקוח ממבחנים שונים וממקורות שונים (אחד מהם הוא יוסף הנדלר, הרב יעקב פלג ועוד) חלקן נוסח על ידי. התשובות עובדו על ידי מתוך הספר "ספרות השו"ת עמ' 85-95. הארות והערות ניתן לשלוח לדוא"ל: mosetbon@gmail.com

ב. החפץ חיים (הרב ישראל הכהן מראדין) * חובת תשלום מלא ובזמן: איסור הלנה גם אם העובד הוא ילד קטן

א. **כיצד כינה 'החפץ חיים' את החובה למעביד לשלם את הכסף לעובד שלו?** "דבר העומד ברומו של עולם".

ב. **איזה מציאות מתאר החפץ חיים בהקשר זה?** יש אנשים שבקלות מזלזלים בכך וגם מסיבה פשוטה ("קלה") הם מעכבים את תשלום העובד.

ג. **על איזה סכום דין זה שייך?** אפילו אם המעסיק משלם פרוטה אחת פחות ממה שסוכם בהתחלה. אנשים לא מודעים לכך שיש בדבר זה איסורי תורה מפורשים, ובדיני התורה "אין חילוק בין דין של פרוטה לדין של מאה מנה".

ד. **עד כמה חמור דינו של העובר על איסור זה?** א. העושה כך נחשב גזלן גמור, ועובר על איסור מהתורה של "לא תעשוק את רעך ולא תגזול" (ויקרא). ב. הרב מביא פסוק שכתוב בנביא (מלאכי, ג): "קרבותי אליכם למשפט והייתי עד ממחר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושי שכר שכיר" (מלאכי, ג, ה). ומוכיח משם שהקב"ה בעצמו הוא הדיין והוא העד על זה להנמק מהעושה שכר שכיר.

ה. **לדעת החפץ חיים, איסור הלנת שכר מזולזל בציבור. מהם ההסברים לכך?** [גרסה אחרת: מהו לימוד הזכות שמלמד החפץ חיים על המעסיקים שלא משלמים בזמן/משלמים פחות ממה שסוכם?] חוסר ידיעה והתגברות היצר. הרב מציין שישנם הרבה אנשים שהם שומרי מצוות שמקפידים במצוות רבות על קלה כבחמורה, אך על מצווה זו, של לשלם בזמן לעובד, אינם מקפידים. הרב מסביר זאת שהגורם לכך הוא חוסר ידיעה בהלכה זו. ואם היו יודעים עד כמה זה חמור, היו מקפידים עליה כמו שהם מקפידים על מצוות לולב, סוכה. וכך לשונו: "והרבה מהם שהם אנשים ישרים ובעלי מידות טובות ומקיימים שארי מצוות התורה כדת וכהלכה, והמצווה הזאת של תשלומי שכר בזמן רפויה בידם. והתבוננתי שכל זה בא להם מצד מיעוט וחסרון ידיעה בהלכה זו, שאלו ידעו מזה בודאי היו מזדרזים לשלם בזמן, כדי לקיים מצות עשה של ביומו תתן שכרו, וגם שלא לעבור על הלאווין שיש בענין זה. כמו שכל אחד מישראל מזדרז לקיים שאר מצוות התורה התלויות בזמן, כשופר, וסוכה ולולב וכיוצא בזה. האם ראית לאחד מישראל שיניח מלבדך על השופר והלולב עד הלילה!! ואדרבה, כל אחד מישראל מקדים את עצמו לקים המצווה בבוקר, ושמח על זה שזכה לקיים מצוות הבורא יתברך כדין. ואילו במצווה זו שהיא גם כן מצוות עשה דאורייתא, והוסיפה התורה גם כמה לאווין בענין זה- כמה מתגבר היצר בזה".

ו. **על איזה עובד חל החובה לשלם שכרו בזמן?** החפץ חיים מביא את דברי הרמב"ם שעולה מדבריו שאפילו אם העובד הוא ילד קטן, אם לא משלמים שכרו בזמן עוברים על איסור הלנת שכר. ["...וראיתי אנשים שמשתמשים בקטנים באיזה דבר תשמיש, ומבטיחים להם שיתנו להם אחר כך דבר מה עבור זה, ולבסוף לא יתנו להם כלום ושלא כדין עבדי [הם עושים שלא כדין] דאיסור כבישת שכר שייך אפילו במלאכת פרוטה אחת, ואפילו בקטן"]

ז. **לפי דברי הרמב"ם (הנ"ל, בהלכות שכירות) שציטט החפץ חיים, מדוע השכיר נאמן יותר?** הרמב"ם משיב על כך: "מפני שבעל הבית טרוד בפועליו, וזה השכיר נושא אליו את נפשו".

ח. **"חפץ חיים" מדגיש בספרו "אהבת חסד" 2 יסודות ב: א. ענין התשלום לפועל בזמן ב. בענין התשלום לילד קטן. הסבירו בקצרה את דבריו בכל אחת מהנקודות!** (1) ישנם אנשים רבים שמדקדקים בכל המצוות התלויות בזמן כמו: שופר, סוכה, לולב וכו', אך במצווה זו של תשלום לפועל בזמן, הם מזלזלים וזה נובע מחוסר ידיעה בהלכה, והם אינם יודעים שמצווה זו היא מצוות עשה מדאורייתא, ואם היו יודעים וודאי היו משלמים בזמן. (2) לגבי ילד קטן יש חובה לשלם הכל ובזמן, ואסור להמעיט או לעכב את שכרו.

א. הרב כותב: "איסור הלנת שכר שכיר יש בו מצוות עשה ומצוות לא תעשה". מהן המצוות האמורות כאן? מצוות עשה – ב"יומו תתן שכרו". מצוות לא תעשה – "לא תלין פעולת שכיר"

ב. מה כולל איסור זה לפי הרב? אנשים אינם יודעים שאיסור זה כולל כמעט את כל סוגי התשלומים (ולא רק פעולת שכיר).

ג. על איזה סוג של פגיעה מזהירה התורה? במבט ראשון – נראה שמצווה זו היא הלכה בדיני ממונות – והטעם הוא לדאוג לזכותו של העובד שיקבל את שכרו באותו היום. והתורה חידשה שלא רק לא לשלם לגמרי ("כבישת שכר") אסורה אלא גם עיכוב התשלום אסור באיסור חמור. אולם מפרטי המצווה – נראה שעיקר האיסור הוא בצער הנגרם לעובד ובפגיעה בנפשו של השכיר "כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו".

ד. על אילו פועלים מדברים הפסוקים בתורה? [=בפסוק הכותב "לא תלין פעולת שכר שכיר אתך עד בוקר" – במילים "עד בוקר" – הכוונה לשכיר יום. ובפסוק "ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש..." – במילים "לא תבא עליו השמש" – הכוונה לשכיר לילה.

ה. [נוסח אחר לשאלה הקודמת]: "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר": "ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש": מה למדו חכמים מפסוקים אלו לעניין זמן התשלום לעובד? פרטו. [=גרסה אחרת לשאלה: "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר" / "ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש" – על מי מדבר כל אחד מן הפסוקים האלה, ומה המצווה הנלמדת מהם?] "עד הבוקר" – מדובר בשכיר יום, פועל שיש לשלם את שכרו כל הלילה. "ולא תבוא עליו השמש" – מדובר בפועל לילה שהזמן לתשלום שכרו הוא כל היום.

ו. כיצד מבאר רש"י את המילים: "אליו הוא נושא את נפשו"? לפי רש"י הכוונה שהוא נושא את נפשו (מצפה) למשכורת. מדברי רש"י משמע שיסוד הדין הוא תשלום השכר, והתורה רק קבעה את חשיבות השכר. [רש"י כותב: "כי אל השכר הזה הוא נושא נפשו למות, עלה בכבש ונתלה באילן" – הכוונה שאדם לפעמים עובד בעבודה שמסוכנת לו (עולה על עץ גבוה וכו') רק בשביל שתהיה לו פרנסה].

ז. כיצד מבארים הרמב"ן והאבן עזרא את המילים "כי עני הוא"? "כי עני הוא" ואין לו במה לקיים את נפשו, ואם לא יקבל השכר בזמנו ימות ברעב, והפגיעה היא לא רק בכיסו אלא בנפשו ובקיומו.

ח. [גרסה אחרת לשאלות הקודמות: "ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" – האם תשלום שכר השכיר הוא מדיני ממונות או נפשות? הציגו את מחלוקת רש"י ורמב"ן וכיצד כל אחד מהם מבין את המילים המודגשות בפסוק? [תשובה לשאלה זו בסעיף ו-ז]].

ט. מה חידושו של "אור החיים הקדוש" (רבי חיים בן עטר)? אור החיים הקדוש מבאר: שמי שאינו משלם משכורת לפועל ("העושה שכר שכיר") למרות שלכאורה הוא גוזל ממון ממנו, למרות זאת, אין עונשו בדיני ממונות אלא נפשות. מסביר הרב בקשי דורון: "ומבואר מדבריו שעיקר האיסור בהלנת שכר אינו גזל הממון, אלא הפגיעה הנפשית בפועל המבקש שכרו. על כן העונש מדה כנגד מדה, נפש תחת נפש".

י. **"כי עני הוא ואליהו הוא נושא את נפשו... והיה בך חטא"** (דברים כד, טו). כתבו שני פירושים לפסוק והסבירו על

פיהם את מצוות התורה לשלם את שכר העובד בזמן

[גרסה נוספת לשאלה זו: הרב בקשי דורון מביא בדבריו על איסור הלנת שכר, כמה פירושים לפסוק זה. הסבירו את הפסוק ע"פ אחד מן הפירושים שנלמדו]. [תשובה לשאלה זו בסעיפים, ה-ז]

[גרסה נוספת לשאלה זו: "מה לומד הרב בקשי דורון מן הפסוק 'כי אליו הוא נושא את נפשו'? [תשובה לשאלה זו בסעיפים, ג, ו]

[גרסה נוספת לשאלה זו: **"כי עני הוא ואליהו הוא נושא את נפשו... והיה בך חטא"** (דברים כד, טו). פרשו את המילים המודגשות, והסבירו על פיהם את מצוות התורה לשלם את שכר העובד בזמן. [התשובה כאמור, אליו – אל השכר, כלומר הוא מסכן עצמו למען פרנסתו. לפי זה החובה לשלם בזמן נובעת מחשיבותו הרבה של השכר לעובד. את נפשו- השכר מקיים את נפשו שלא ימות ברעב. החובה לשלם בזמן נובעת מכך שאי תשלום שכר מהווה פגיעה ממש בנפש האדם].

ד. **הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל *** סדרי עבודה, זכויות וחובות

א. מה לומד הרב מהמדרש הבא: **"כי ימכר לך אחיך"** (דברים טו, יב) - שתנהג בו אחווה. הא כיצד? אתה נוהג בו אחווה, והוא נוהג בעצמו בעבודתו" (ספרא פרשת בהר). הרב כותב שמקור זה מגדיר את מערכת היחסים ההדדית בין העובד למעביד. הבעלים חייבים להתנהג עם העובדים במידת אהבה וכבוד, עין טובה ונדיבות לב, והפועל נוהג הוא בעצמו מדת נאמנות ומסירות גמורה לעבודה שהוא נשכר לעבוד בה.

ב. מה לומד הרב מהמדרש הבא: **"כי טוב לו עמך"** (דברים טו, טז) - עמך במאכל, עמך במשתה" (קידושין כ ע"א)? מכאן יחס בעל הבית אל הפועל צריך להיות יחס אחווה כאל אדם שווה ועוזר לו להשלמת עבודתו; ולא יחס של נחות דרגה המביא לידי מעשים שיש בהם משום העלבה והכלמה. כי באותה מדה שנוקק הפועל לבעל הבית, כך זקוק בעל הבית אל הפועל.

ג. מהו הסיפור בתלמוד על רבה בר בר חנן, ומהי לומד מכך הרב עוזיאל? הסיפור (בתלמוד במסכת בבא מציעא) מתאר סבלים שפשעו ושברו לרבה בר בר חנן חבית של יין. רבה לקח את גלימתם. הפועלים הלכו להתלונן לחכם בשם רב. הוא פנה לרבה בר בר חנן ודרש ממנו שייתן להם את גלימתם. רבה שאל האם כך הוא הדין? אמר לו: "כן. יש פסוק שאומר: 'למען תלך בדרך טובים'. בעקבות כך החזיר רבה בר בר חנן את הגלימות לפועלים. הפועלים פנו אליו כעת ואמרו לו: 'אנחנו עניים וטורחים כל היום, ואנחנו רעבים ואין לנו כלום. אמר לו הרב (לרבה בר בר חנן): תן להם את שכרם. אמר לו: כך הוא הדין? אמר לו רב: כן, 'ואורחות צדיקים תשמור'. מכאן לומד הרב עוזיאל: 'עובדה זו משמשת לקו המידה להתנהגות עדינה של בעל הבית עם פועליו בכל ענייני העבודה ושכר פעולתה... חובת בעל הבית היא שלא להתנהג עם פועליו ופקידיו במידת דין קפדנית, אלא להיפך בעין יפה ולב נדיב ולקיים בעצמו: 'למען תלך בדרך טובים ואורחות צדיקים תשמור' (משלי ב, כ)."

ד. מהו זמן העבודה הראוי? ומה מותר בנוסף לפועל לעשות בזמן זה? [גרסה אחרת: "זמן העבודה מדין תורה הוא מזריחת השמש עד צאת הכוכבים" – על מה נקבעות בימינו שעות העבודה, ומאיזה טעם מותר לשנות מדין תורה?]. א. מהתורה זמן העבודה הוא מהזריחה ועד צאת הכוכבים ("תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב" (תהילים). ב. להלכה, זמן היציאה וההליכה מהבית לעבודה, זמן התפילה והארוחה כלול בשעות העבודה, וביום שישי גם זמן ההכנה לשבת. הלכה זו אינה קבועה והיא תלויה במנהג המקום. "והמנהג מבטל הלכה". ג. אסור לבעל הבית לחייב את העובדים שלו לעבוד שעות נוספות החורגות על

המקובל באותו מקום ("מנהג המקום"), אלא אם כן קבעו זאת מראש ד. המנהג הקובע נקבע על ידי תושבי העיר וזה דבר שנעשה פעמים רבות (אבל דבר שקרה פעם או פעמיים אינו נקרא מנהג).

ה. **מי רשאי לשנות את זמן העבודה הנהוג באותו מקום?** [גרסה אחרת: **בשל גידול במספר ההזמנות של מפעל מסויים. החליטה הנהלת המפעל שיום העבודה יהיה ארוך מן המקובל. לעובדים הובטחה תוספת תשלום בעבור שעות העבודה הנוספות, אולם הם התנגדו להחלטת ההנהלה. על מה שלמדתם, מה הדין? נמקו את דבריכם]** אין הפועל ולא בעל הבית רשאים לדרוש שנוי זמני העבודה לגרוע או להוסיף משעות העבודה הקבועות על פי מנהג העיר, מאיזו סבה שהיא. וכלל גדול אמרו חז"ל בהלכות עבודה: **"כל המשנה ידו על התחתונה..."**. רק בהסכמה הדדית בין שניהם ניתן לשנות ולא בהסכמה של צד אחד. ואסור למעביד לדרוש שעות נוספות מעבר למנהג המדינה (ללא הסכמה של העובד) גם אם הוא משלם לו על כך שעות נוספות.

ו. **מי קובע את שכר העבודה?** [=האם רשאי המעסיק להעסיק פועל שרוצה לעבוד בפחות משכר מינימום?] שכר העבודה נקבע לפי מנהג המדינה או התנאי שהתנו ביניהם. אמנם להלכה פסק השולחן ערוך, שאסור למעסיק לשלם פחות וגם אסור לו להעלות את שכר העבודה. אך הרב עוזיאל מעיר על כך שבמשכורת חודשית "רשאי כל אחד מהצדדים לתבוע בדין בסוף כל חדש שינוי השכר, להוזהל או ליוקרא, וחייבים שני הצדדים להשמע לפסק בית דין".

ז. **מהיכן לומדים את אחריות המעביד לעובד, במקרה של פגיעה במהלך עבודתו?** [=האם המעסיק צריך לשלם פיצויים במקרה של פגיעה במהלך העבודה? מניין?] על הפסוק: "ואליו הוא נושא את נפשו" דרשו חז"ל: "וכי למה עלה זה [=הפועל] בכבש [=משטח משופע שמשמש לעליה וירידה] ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה, לא על שכרו?...". על מדרש זה כותב הרב: "מן האמור אנו למדים, כי לא הסירה התורה את האחריות מן בעל הבית במקרי אסון של הפועלים אלא כשהם התמסרו לספק סכנת מיתה מרצונם הטוב, ובעל הבית מלא את תנאי תשלום השכר בשלמותם ובמועדם".

ח. **האם מותר לעובד לדרוש מראש, פיצויים שישולמו למשפחתו במקרה שייפגע או ימות במהלך עבודתו? כן.** "זכאי הוא הפועל לדרוש בשכר עבודתו, ערובה כספית במקרה מיתה או הטלת מום. ובעל הבית או הקבלן מחויבים להסכים לדרישה... על זה נאמר: "למען תלך בדרך טובים ואורחות צדיקים תשמור" (משלי ב, כ; בבא מציעא פג ע"א) שמצווים הבעלים ביחס לפועלים".

ט. **מה הדין במקרה שלא נעשה הסכם מראש בנושא הפיצויים?** [גרסה אחרת: **פועל נהרג בתאונת עבודה, ולא היה הסכם פיצויים בינו לבין המעסיק שלו. על פי דין תורה, המעסיק פטור מתשלום פיצויים. כתבו נימוק אחד לפטור זה, וכתבו שני שיקולים לחייב את המעסיק בתשלום פיצויים למרות הפטור.**] אם לא היה הסכם מוקדם בין הפועל ובעל הבית - אין בעל הבית חייב באונסו. הרב מצטט דעות שונות שכתבו כך (דעת הרא"ש ודעת הרמב"ן) וכותב שדין זה גם נלמד מן הפסוק: "ואליו הוא נושא את נפשו", שדרשו חז"ל כי לכך הוא נתלה באילן ועולה בכבש ומסכן נפשו כדי לקבל שכר עבודתו. וכך הוא כל דבר שעושה בשכר או שמשאיל גופו למלאכת חבירו....

עם זאת הרב עוזיאל, מסתייג ממקורות אלו ונוגע בשתי נקודות:

א. "...אמנם מצד ההלכה אין בעל הבית חייב בנזקי הפועל, אך נראה לי, כי לא נאמרו הדברים הללו בימינו שהסכנה קרובה יותר מפני תסביכי הטכניקה המרובים הדורשים זהירות מרובה, ועלול האדם להיתקל בהם כל רגע ולהינזק. ונוטה אני לומר שבעל הבית מוזהר מן התורה לעשות כל מה שאפשר להבטיח פועליו מסכנת מות או מום"

י. מה לומד הרב לעניינו מהפסוק: "ועשית מעקה לגגך, ולא תשים דמים בביתך" (דברים כב, ח)? ב. הרב מביא מהפסוק ראייה, ש"חובת בעל הבית או הקבלן לדאוג בדייקנות זהירה בתנאי העבודה שיהיו בטוחים מכל מכשול הגורם לאיזה אסון שהוא, וכן להבטיח את פועליו בפיצוי כסף מתאימים במקרים כאלו ובאם לאו הוא נלכד בעוון "לא תשים דמים בביתך" וצריך כפרה". במקום שהמנהג נפוץ בכל המדינה להבטיח את הפועלים, מחזיקים אנו בכלל הידוע: הכל כמנהג המדינה וסכום הפיצויים נקבע כל מקרה לגופו.

יא. מהן שתי ההסתייגויות של הרב עוזיאל לפטור של המעסיק מפיצויים? [ראו תשובה באות ט' (סעיף א), ובאות י' (סעיף ב)]

יב. לפי הרב עוזיאל, מה צריך להיות היחס הראוי לפועל? פרטו והביאו מקורות [במענה לשאלה זו יש לכתוב בקצרה את כל האמור בסעיפים א-ג]

יג. "מנהג מבטל הלכה" "כל המשנה ידו על התחתונה" - הסבירו והדגימו השלכה מעשית לכל אחד מן הכללים: [תשובה: למושג "מנהג מבטל הלכה" ראו הרב עוזיאל שאלה ג: ולמושג "כל המשנה ידו על התחתונה" ראו הרב עוזיאל שאלה ה']

יד. לפי הרב עוזיאל מהו היחס הנכון לעובד? [תשובה: סעיפים א-ג] לפי מה קובעים את שכר ושעות העבודה? [תשובה: סעיפים ד-ו] מה הדין במקרה פיצויים א. אם סיכמו מראש [תשובה: סעיפים ז-ח] ב. אם לא סיכמו מראש [תשובה: סעיף ט] ג. בכל מקרה חובת המעביד היא... [תשובה: סעיפים ט-י]

ה. הרב אורי סדן * עובדי קבלן

א. על כמה איסורים מהתורה עובר המעביד שאינו משלם את שכר הפועל בזמן? על כ-5 מצוות לא תעשה [א. 'בל תעשוק'. ב. 'בל תגזול'. ג. 'בל תעשוק שכר שכיר'. ד. 'בל בליך'. ה. 'לא תבא עליו השמש' ועל מצוות עשה אחת [בימומו תתן שכרו]].

ב. מה כיום כלול באיסור זה? "רוב תנאי העבודה המפורטים בחוזה העבודה (פנסיה, חופשות, ימי מחלה וכו') הינם מרכיבים בשכר, והמליץ אותם או מונעם מהפועל אף הוא חייב באותם דברים שנמנו לעיל".

ג. האם רשאי פועל לעבוד בשכר נמוך משכר המינימום? חוקי העבודה שנחקקו על ידי הכנסת מחייבים תשלום של שכר מינימום לכל עובד במדינה. מסתבר שעל חוקי העבודה שנועדו לטובתם של כלל העובדים במדינה, לא יכול אדם להתנות, ומחילתו של העובד אין לה תוקף לא מצד ההלכה ולא מצד החוק. "חוק המדינה קובע שקיימים דברים מסוימים שאף עובד ואף מעביד אינם רשאים להסכים ביניהם, ואם הסכימו ביניהם תנאים בטל (כגון: ויתור על חופשה שנתית, הפרשה לקרן ביטוח, וכד'). בכלל זה גם שכר מינימום, שויתורו של העובד אינו מקנה למעביד את הזכות לשלם פחות ממנו. השאלה היא: האם גם לפי ההלכה שבה מוכר הכלל בדיני ממונות ש"כל תנאי שבממון קיים" (תוספתא קידושין ג, ח), לא רשאי פועל להסכים לעבוד בתמורה הנמוכה ממה שנקבע בחוק ומהנהוג? כאמור חוקי העבודה במדינת ישראל אינם מכירים בויתור כזה הנעשה על ידי העובד, והם רואים בכך הגנה על זכויותיהם של כלל העובדים".

ד. מהו מעמדם של חוקי המדינה מבחינה הלכתית? בהגדרת מעמדם ההלכתי של חוקי מדינת ישראל קיימות שתי גישות. הם תקפים רק מכח הכלל "דינא דמלכותא דינא" או מכח "תקנות הקהל"... תשלום שכר מינימום הוא לא רק חובה חוקית שנחקקה בכנסת אלא לא פחות מכך חובה הלכתית. מה שאסר החוק נאסר גם על פי ההלכה, ואף במשנה תוקף: שכן המעסיק פועל ומשלם לו פחות מהנדרש עובר בכך על איסור גזל.

ה. במקרה של 'עובדי קבלן', מי מוגדר כמעסיק: החברה הקבלנית או צורך השירותים? הביאו מקור! [=המעסיק עובדי קבלן: הסבירו את ההבדל בין 'חובה משפטית' ל'אחריות מוסרית'] א. ברמה המשפטית: החברה הקבלנית ('חברת כח אדם') היא האחראית ומוגדרת כמעסיק. ולא מקום העבודה שהזמין דרכה עובד. "כיון שחוזה העבודה נחתם בין החברה הקבלנית (חברה לכה אדם) לבין העובד, חלה כל האחריות על החברה הקבלנית, ובכלל זה איסור הגזל על תשלום פחות מהראוי, תנאי העסקה ירודים, איסורי הלנת שכר כאשר שכרו של העובד מולן". ב. ברמה המוסרית – האחריות חלה על המעסיק בפועל (ולא על 'חברת כח אדם'). הראיה לכך מדברי השולחן ערוך (חושן משפט, שלט) והתלמוד במסכת בבא מציעא (דף קי) [= המקור המלא: "האומר לשלוחו: צא ושכור לי פועלים, ושכרם ואמר להם: שכרכם על בעל הבית, אין שום אחד מהם עובר על "בל תלין" (ויקרא יט, יג), ומיהו בעל הבית עובר משום: "אל תאמר לרעך לך ושוב" (משלי ג, כח), אם אינו טרוד ומכוין לדחותם. ואם לא אמר: שכרכם על בעל הבית, אפילו לא אמר להם שכרכם עלי, אלא שכרם סתם, הוא חייב בשכרם, לפיכך הוא עובר משום "בל תלין" (ויקרא יט, יג). הגה: מיהו אם הפועלים יודעים שאין המלאכה שלו, אין השליח עובר בסתם..."]

ו. מעסיק ש'עובד קבלן העובד' אצלו, מקבל מ'חברת הכח אדם' שכר נמוך מהמקובל, האם עובר על איסור? כן. הוא שותף לעבירות של החברה הקבלנית ויש בכך א. איסור "לפני עיוור לא תתן מכשול", ב. ועידוד למעשי העושה הנעשים בהווה ואשר ייעשו בעתיד. "העסקת הפועלים, למרות הידיעה שהם זוכים לשכר נמוך מהמקובל, יש בה הן משום הכשלת החברה הקבלנית בגזל עובדיה ("לפני עיוור"), והן סיוע בגזל העובדים. את האיסור לקנות דבר מגזלן ומגנב, מנמק הרמב"ם בהלכות גניבה ה, א: "איסור לקנות מן הגנב החפץ שגנב, ועוון גדול הוא שהרי מחזיק ידי עוברי עבירה וגורם לו לגנוב גניבות אחרות, שאם לא ימצא לוקח אינו גונב, ועל זה נאמר: 'חולק עם גנב שונא נפשו' " (משלי כט, כד). אין בכך רק משום הכשלתו של הגזלן בעבירת גזל, שאסורה מדין "לפני עיוור", אלא גם גרימת גניבות עתידיות. התקשרות של מוסד עם קבלן כח אדם מחזקת את ידיו ומעודדת אותו להמשיך ולהצליח בעסקיו ולהעסיק עובדים בפחות מהשכר המגיע להם".

ז. "הטלת האחריות על החברה הקבלנית אינה משחררת את המעסיק בפועל מאחריות מוסרית-איסורית..." – מהי החובה המוסרית של המעסיק כלפי פועליו? (2 דברים) [= חובתו המוסרית היא לדאוג לרווחתם הפועלים שלו. ועליו לשים לב א. לשכר העובדים. ב. ולתנאי העסקתם.

[גרסה אחרת לשאלה זו]: על המעסיק בפועל חלה חובה מוסרית ואיסורית לדאוג לזכויותיו של עובד קבלן. הסבירו מה היא החובה המוסרית ומה הוא האיסור שחל על המעסיק. [תשובה: החובה המוסרית היא לוודא מהו השכר המקובל, ולדאוג לכך שהפועל יקבל שכר הוגן. האיסור: לפני עוור בהכשלת החברה הקבלנית וסיוע בגזל העובדים, מסייע ידי עוברי עבירה, ומסייע לגרימת גניבות עתידיות].

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כב עמוד א **[ראו מקור זה בדברי הרב עוזיאל, סעיף ב]**
 תנו רבנן: "כי טוב לו עמך" - עמך במאכל עמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי תבן, מכאן אמרו: כל הקונה עבד עברי, כקונה ארון לעצמו.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א **[ראו מקור זה בדברי הרב עוזיאל, סעיף ג]**
 רבה בר בר חנן תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא. שקל לגלימיהו, אתו אמרו לרב. אמר ליה: הב להו גלימיהו. אמר ליה: דינא הכי? אמר ליה: אין, "למען תלך בדרך טובים" (משלי ב, כ). יהיב להו גלימיהו. אמרו ליה: עניי אנן, וטרחינן כולה יומא, וכפינן, ולית לן מידי. אמר ליה: זיל הב אגרייהו. אמר ליה: דינא הכי? - אמר ליה: אין, "ואורחות צדיקים תשמר" (משלי שם).

[תרגום: סבלים פשעו ושברו לרבה בר בר חנן חבית של יין. לקח להם את גלימתם; הלכו הם ואמרו זאת לרב. אמר רב לרבה בר בר חנן: תן להם את גלימתם. אמר לו: כך הוא הדין? אמר לו: כן, "למען תלך בדרך טובים". נתן להם את גלימתם. אמרו לו: עניים אנחנו, וטורחים כל היום, ואנו רעבים ואין לנו כלום. אמר לו: לך תן להם את שכרם. אמר לו: כך הוא הדין? אמר לו: כן, "ואורחות צדיקים תשמר"].

רמב"ם הלכות שכירות פרק ט הלכה א
 השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב - אינו יכול לכופן, מקום שנהגו לזון - יזון, לספק בגרוגרות או בתמרים וכיוצא בהן לפועלים - יספק, הכל כמנהג המדינה.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות שכירות פועלים סימן שלא סעיף א
 השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו יכול לכופן, אפילו הוסיף על שכרן, כיון שלא התנה כן בשעה ששכרן. הגה: לא היה מנהג בעיר, או שאמר להן: אני שוכר אתכם כדין תורה, חייבין לצאת מביתם בזריחת השמש ולעשות מלאכה עד צאת הכוכבים. ובערב שבת, מקדים עצמו לביתו שיוכל למלאות לו חבית של מים ולצלוח לו דג קטן ולהדליק את הנר. לא היה מנהג בעיר, אבל רוב אנשי העיר באו ממקום שיש שם מנהג, אזלינן בתר מנהג העיר שבאו משם... ואינו קרוי מנהג אלא דבר השכיח ונעשה הרבה פעמים, אבל דבר שאינו נעשה רק פעם אחת או שני פעמים אינו קרוי מנהג.

רמב"ם הלכות שכירות פרק יג הלכה ז (טור ושולחן ערוך חושן משפט סימן לז)
 כדרך שמוזהר בעל הבית שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו, כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעל הבית ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן ומוציא כל היום במרמה, אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן, שהרי הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה, וכן חייב לעבוד בכל כוחו שהרי יעקב הצדיק אמר כי בכל כחי עבדתי את אביכן, לפיכך נטל שכר זאת אף בעולם הזה שנאמר "ויפרץ האיש מאד מאד" (בראשית ל, מג).

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף טו עמוד ב
 רבי נתן אומר: מניין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו, ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו? תלמוד לומר: "לא תשים דמים בביתך" (דברים כב, ח).